

СТЕФАН ВУКОЈЕВИЋ

Филозофски факултет

Пале

УДК 342.53(497.6)

Прегледни рад

Примљен: 23.12.2019

Одобен: 26.01.2020

Страна: 171-186

КРИТЕРИЈУМИ КЛАСИФИКАЦИЈЕ ПОЛИТИЧКИХ СТРАНАКА У ПОСТДЕЈТОНСКОЈ БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сажетак: У раду се нуди другачији угао посматрања на критеријуме уз помоћ којих се класификују релевантне странке у постдејтонској БиХ. Аутор проблематизује класификацију странака у БиХ према програмско-идеолошком критеријуму лијеводесно произашлог из класификације странака у Западној Европи јер су странке у постдејтонској БиХ произашле из другачијих социјалних расцјепа унутар другачије историјске епохе. Аутор примјењује теоријско-епистемолошку парадигму историјског институционализма и упоредни метод како би идентификовао социјалне расцјепе и критична раскршћа која су утицала на формирање странака и како би се понудили и образложили другачији критеријуми класификације. У том погледу, аутор тврди како идеолошки континуум лијеводесно наилази на проблем примјене на странке у БиХ. На крају, аутор на бази два класификацијска критеријума предлаже типологију странака у БиХ.

Кључне ријечи: Босна и Херцеговина, лјевица-десница, етничке и мултиетничке странке, класификација, критична раскршћа

Другачији поглед на страначку класификацију у БиХ

Процес класификације и/или типологизације држава, политичких система или неких посебних дијелова политичког система је веома важно аналитичко средство како у компаративној политици, тако и шире у друштвеним наукама. Класификација и из ње формиране класификацијске шеме и типологије дају кључни допринос формацији и ревидирању концепата, потенцирању базичних атрибута, креирању категорија за мјерење, и сортирању случајева (Collier et al. 2012: 217). Класификациони процес захтијева и води ка међусобно искључивим класама гдје се предмети или догађаји сврставају у једну или у другу класу на темељу барем једног критеријума (Sartori 2009: 71). Према томе, у нашем раду ћемо настојати да кроз проблематизацију постојећих критеријума предложимо и образложимо другачију класификацију странака

ка у постдејтонској БиХ. Избор релевантних критеријума је свакако најважнији сегмент процеса класификације, а тај избор ћемо извршити на основу одговарајућег теоријско-емпиријског оквира у који ћемо смјестити случај БиХ и њених политичких странака.

Проблем са постојећом литературом везаном за политичке странке и генерално страначки систем БиХ је у недостатку адекватних аналитичких средстава и теоријских оквира који би дали допринос у разумијевању тог аспекта политичког система БиХ. Литература је доминантно оптерећена дескрипцијом развоја вишестраначја у БиХ и описима идеолошких профила странака, њиховим програмима, изборним резултатима, (не)испуњеним обећањима, изборним флукуацијама и међусобним коалирањима без употребе теоријских оквира и аналитичких инструмената. Овакви подаци нам добро дођу као резервоар информација које нажалост немају претензију за научним објашњењима и уопштавањима. Циљ нашег рада је идентификација одговарајућих критеријума за класификацију странака у БиХ због тога што унутар научног, новинарског, или чак дневно-политичког дискурса постоји велика појмовна збрка у вези етикета које се додјељују странкама или које оне саме себи додјељују. Уопштено гледано, главни проблем лежи у одговору на питање: о каквим странкама уопште говоримо у случају БиХ?

Као универзално и најрационалније средство идентитетског легитимисања и идентификације политичких странака се узима једнодимензионални идеолошки простор, тј. простор лијево-десно. Према Ђованију Сарторију (Giovanni Sartori), тај простор се састоји од вишеструких низова зависно од тога да ли је критеријум економски, социоекономски, конституционални и сл. и сви ти низови се у коначници могу апсорбовати у јединствени простор или димензију подјеле на лијево-десно (Sartori 2005: 300). Уз све своје недостатке и накнадне теоријске надградње просторног континуума лијево-десно, тај простор са становишта грађана представља најједноставнију менталну мапу на којој они лоцирају своје преференције. Тај простор је такође и најрационалније средство позиционирања и идентитетске идентификације странака.

Прије него што укажемо на потешкоће са којима су суочава примјена овакве класификације на странке у БиХ кратко ћемо се осврнути на ауторе који су експлицитно или имплицитно правили класификације странака у БиХ. Такође, намјера нам није да проблематизујемо генералну класификациону шему лијево-десно, или да умањимо значај њене примјенљивости у Западној Европи, или пак у Источној Европи или Јужној Америци. У раду се ограничавамо на случај БиХ и проблематичност примјене континуума лијево-десно у њој.

Класификујући странке у БиХ, Звонимир Јукић сматра како се типологије карактеристичне за либералнодемократске системе могу примијенити у случају БиХ. Јукић (2009: 276-283) класификује странке у странке десног центра (СДА, СДС, ХДЗ), центра (СзБиХ, ПДП, ДНС, НСРЗБ) и лијево-либералне (СДП, Наша странка). Јукић поред наведене класификације изводи још једну класификацију која се у великој мјери преклапа са претходном а која се састоји од етничких (СДА, СзБиХ, СДС, ПДП, СНСД, ДНС, ХДЗ) и мултиетничких

странака (СДП, НСРЗБ и Наша странка). Владе Симовић (2011: 345-357) слично као и Јукић примјењује аналогију позиционирања странака из западно-европских друштава на партије десног центра/народњачке партије и партије лијевог центра. Иван Шијаковић чак сматра да у БиХ има свих облика идеолошког дјеловања, од екстремне лјеве до екстремне деснице (Шијаковић 2007: 58). Адис Араповић у своме осврту на профил политичких странака заузима песимистичан став о могућности профилације политичких странака јер је још од увођења вишестраначја 1990. године политички простор попуњен метаидеологијом етно-национализма која спријечава профилисање политичког спектра на дихотомије лијево-десно, либерално-конзервативно, либертарно-тоталитарно, или типологије на либералне, народњачке, конзервативне, социјалдемократске, социјалистичке странке, итд (Араповић 2012: 108).

Са друге стране, када пише о послјератним изборима у БиХ, Мирко Пејановић (2016: 193-211) странке дијели на етничке (СДА, ХДЗ, СДС) и грађанске (Алијанса предвођена СДП-ом). Дамир Капићић (2017: 7-25) класификује релевантне странке на бошњачке (СДА, СзБиХ, СББ), хрватске (ХДЗ, ХДЗ 1990), српске (СДС, СНСД, ПДП) и мултиетничке (СДП, ДФ). Јакуб Шедо (2010: 85-99) странке класификује на социјалистичке/социјалдемократске (СДП), бошњачке (СДА, СзБиХ), српске (СНСД, СДС) и хрватске (ХДЗ, ХДЗ 1990).

У односу на поменуте ауторе, Флоријан Бибер (Florian Bieber) нуди једну знатно другачију класификацију странака у БиХ. Бибер истиче да у БиХ политичку оријентацију странака треба разумијевати изван класичне подјеле на лјевицу и десницу. Уопштено гледано, могу се разликовати четири групе странака: 1) екстремне националистичке странке (СРС, ХСП), које заговарају промјену постојећег стања, сецесију, и пријете другим народима; 2) „етаблиране“ националне странке (СДА, СДС, ХДЗ), које дјелују унутар *status-a quo*, иако би можда биле за темељне измјене постојећег система; 3) умјерене странке (СзБиХ, СНСД, ПДП, НХИ), опредјељене за сарадњу између народа са нагласком на политички програм који се не заснива искључиво на идентитету, али које су углавном моноетничке са осцилацијама између етничке и програмске политике; и 4) ненационалне странке (СДП), које су потенцијално привлачне не само једној групи, а чије су базе углавном такође моноетничке (Bieber 2006: 103-107).

Као што се може закључити, аутори су користили различите типологије, од програмско-идеолошке типологије на лијеве-десне, или на етничке-мултиетничке (грађанске) странке, па чак и до свеобухватне типологије у којој се преклапају лијеве-десне и етничке-мултиетничке странке што доводи до неразумијевања којем типу странка заправо припада будући да класификациони процес подразумијева међусобно искључиве категорије. Тако не можемо знати да ли је нпр. СДА етничка или странка десног центра јер се критеријуми који одређују класификацију етничке-мултиетничке разликују од критеријума који одређују лијеве-десне странке. Аутори махом признају да су етничке друштвене подјеле обликовале стратегије политичких странака које затим још више учвршћују исте те подјеле, међутим, из тога даље слиједи проблематична

компатибилност дубоких етничких подјела са подјелама карактеристичним за западноевропска друштва на основу којих се формирала подјела на лијево-десно.

У том смислу, на трагу класификације коју је предложио Флоријан Бибер настојаћемо из једног другачијег угла сагледати критеријуме класификације странака у БиХ поготово због тога што је БиХ примјер етнички дубоко подијељеног и послеријатног друштва. Заправо, одабир БиХ представља тзв. „екстремни случај“ (Getring 2007: 101-105) у компаративној политици због екстремно наглашених карактеристика појма које се односе на дубоке етничке подјеле и консочијативни институционални аранжман. Намјера нам није да проблематизујемо генералну класификациону шему лијево-десно, или да умањимо значај њене примјенљивости у Западној Европи, или пак у Источној Европи или Јужној Америци. У раду се ограничавамо на случај БиХ, због, како сматрамо, недовољно снажне профилације континуума лијево-десно у њој, као и недовољно разјешњене подјеле на етничке-мултиетничке (грађанске) странке. Према Аренду Лајпхарту (Arend Lijphart), иако један случај не може створити основу за валидну генерализацију, он свакако може дати допринос изградњи теорије тако што ће тестирати постојеће генерализоване пропозиције на конкретном случају (Lijphart 1971: 691-693). Политичке странке из либерално-демократских друштава су се формирале из потпуно другачијих социјалних расцјепа и различитих историјских епоха за разлику од странака из БиХ (нарочито од увођења вишестраначја) које су формиране такође у једном потпуно другачијем историјско-политичком контексту. Различити развојни контексти либерално-демократских и дубоко подијељених друштава условили и обликовали генерички другачије страначке идентитете, њихове гласачке базе, циљеве и интересе. Да бисмо понудили другачији угао посматања на критеријуме који одређују класификацију странака у БиХ важно је идентификовати и упоредити преломна историјска раскршћа током којих су обликоване западноевропске и данашње босанскохерцеговачке странке.

Историјски и друштвено-политички контексти као основи класификације

У наставку се фокусирамо на компарацију преломних тренутака у којима су формиране западноевропске и босанскохерцеговачке странке и страначки системи како бисмо идентификовали кључне чиниоце значајне за формирање и класификацију странака. У томе ћемо употријебити епистемолошку парадигму историјског институционализма и његов конститутивни елемент „критичног раскршћа“ (critical juncture) које је обликовало страначке идентитете и дугорочно их стабилизovalo. Критично раскршће се појављује у периодима наглих промјена када су претходни политички обрасци прекинути и када долази до појаве нових опцијских могућности. Ти моменти представљају тренутке несређених периода, епохалних тренутака, институционалне изградње, уставних промјена, или историјских опредјељења у којима се бира један пут из

мноштва других могућности (Parsons 2007: 74). Када се успостави институционални аранжман, путна зависност стабилизује институције у дугом временском периоду а актери своје интересе прилагођавају према доминантном обраци.

Критична раскршћа у настанку западноевропских странака и станачких система су према Сејмуру Мартину Липсету (Seymour Martin Lipset) и Стијну Рокану (Stein Rokkan) биле двије револуције: национална (рани 19. вијек) и индустријска (касни 19. вијек).¹ У тим преломним тренуцима су формиран социјални расцјепи од којих су временом неки слабили док су други добијали на значају да би у коначници дошло до слабљења наглашености социјалних расцјепа и њиховог међусобног укрштања (cross-cutting cleavages) чиме су створени повољни услови за очување демократске стабилности (Lipset, Rokkan 1967: 1-64).

Оно што је битно за истакнути је чињеница да је националној и индустријској револуцији претходио вишевијековни процес изградње држава. Обликовање модерних држава Западне Европе је започело у касном Средњем вијеку, током 15. вијека, и трајало је све до 18. вијека. Владајуће елите су крајем 18. и почетком 19. вијека иницирале процесе формирања нација као важног средства лојалности грађана према већ постојећим државама, да би се тај процес окончао изградњом националних држава у другој половини 19. вијека (Linz 1993: 355-369).² Дакле, држава је та која је претходила критичним раскршћима у формирању расцјепа и развоју странака у Западној Европи. Сходно томе, специфичан историјски редосљед је условио развој социјалних расцјепа из којих су произашле странке као представници конфликтних сегмената. На бази представљања социо-економских група у конфликту, странке су формирале своје идеологије које су се рефлектовале на идеолошком континууму лијево-десно. Тај континуум је производ западноевропског друштвено-политичког контекста 19. вијека који наилази на велике, мада не и немогуће, препреке у примјени на остале регионе свијета укључујући и регион Балкана у

¹ Током ове двије револуције обликовали су се дубоки социјални расцјепи који су утицали на настанак и конкуренцију политичких странака. Националном револуцијом, тј. процесом изградње националних држава, обликоване су подјеле центар-периферија и држава-црква. Прва подјела је настала процесима административне централизације и културно-националне стандардизације које је спроводила национално-либерална елита а као последица се јавио отпор периферних територија на којима су формиране регионалне странке. Друга подјела је настала око борбе националне елите за аболитију аристократских привилегија и црквене улоге у политици и образовању, из које су произашле конзервативне/народне странке као брана либералној идеологији и секуларним институцијама. Појавом индустријске револуције обликоване су још двије подјеле на рурално-урбано и рад-капитал. Из прве подјеле су настале аграрне/сељачке странке као одраз тежње руралних и аграрних интереса (чување трговачких баријера и протекционизма) наспрам индустријских и трговачких интереса либерала (слободно тржиште). Из подјеле рад-капитал настале су социјалистичке/социјалдемократске странке које су поред захтјева за ширењем права гласа радничке класе тражиле и различите мјере заштите социјалних права радника у односу на интересе послодавца. Lipset, Seymour Martin and Stein Rokkan (1967). *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction*. In: Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan (eds.): *Party Systems, and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1-64.

² Како аутор наводи, изузетак чине Италија и Њемачка гдје је процес текао у супротном смјеру, тј. прво су формиране нације које су затим изградиле своје државе.

којем се налази БиХ. У компаративној перспективи, социјални расцјепи у Западној Европи су структурално другачији од оних у БиХ и формирани су у другачијем историјском редосљеду настанка државе и нације за разлику од БиХ.

Настанак и класификацију данашњих БиХ странака не можемо објаснити и разумјети без увида у карактер социјалних расцјепа и контекст настанка државе Босне и Херцеговине. Босанскохерцеговачко друштво можемо сврстати у тип дубоко подијељеног друштва. Кроз дуге историјске периоде друштво у БиХ се сегментирало према религијском обрасцу као главном маркеру обликовања етно-националних идентитета који су своју друштвену и политичку организациону форму уобличио под Аустро-Угарском анексијом крајем 19. и почетком 20. вијека. Главни расцјеп у босанскохерцеговачкој друштвеној структури је између етно-религијских сегмената: Бошњака муслимана, Срба православца, и Хрвата католика, а избори одржани под Аустро-Угарском анексијом свједоче томе да су странке формиране на етничким основама са моноетничким гласачким базама. Као изузетак се могу сматрати интегративно-хомогенизујући периоди југословенства и социјалистичког једнопартизма који су трајали од краја Првог свјетског рата до почетка демократске транзиције и попуштања ауторитарних и идеолошких стега крајем 20. вијека. Етницитет је у БиХ политички најнаглашенији јер су се социјални расцјепи обликовали према етничкој а не социо-економској припадности. Липсет-Роканов модел социјалних расцјепа се тешко уклапа у етнички подијељено друштво какво је БиХ јер етничка линија подјеле пресеца Липсет-Роканов модел умјесто што иде паралелно са њим. Све друштвене разлике и припадности се сврставају и хомогенизују унутар етничке групне припадности тако да свеобухватни етно-национални идентитет блокира појаву вишеструких социјалних расцјепа. Као што се у државама Западне Европе и њиховим хетерогеним друштвима социјални расцјепи састоје од мјешавине партикуларних и универзалних припадности, тако се у дубоко подијељеним друштвима социјални расцјепи формирају искључиво око партикуларних идентитетских питања.

Што се тиче контекста настанка државе БиХ, као што је познато, територија данашње БиХ је кроз историју била дио различитих империја и федералних држава, од Отоманске Империје (1463-1878), преко Аустро-Угарске Монархије (1878-1918), до интеграције у Прву а затим и Другу Југославију (1918-1941; 1945-1992). Посредством трећег таласа демократизације који је између осталог захватио и Другу Југославију 1990, БиХ је 1992. први пут у историји стекла своју независност која је прекинута грађанским ратом 1992-1995, послје кога је од 1995. поново повратила своју државност у измијењеном институционалном оквиру. Управо је период од увођења вишестраначја и организовања избора у БиХ 1990. па до доношења *Дејтонског мировног споразума* 1995. представљао критично раскршће у формирању данашњих политичких странака. У турбулентном периоду дисолуције Друге Југославије, унутар БиХ су се истовремено одвијала два испреплетена процеса. Један је био везан за процес отварања ауторитарног једнопартијског режима и његове демократске транзиције, а други је био везан за процес изградње државе.

Отварање једнопартијског режима је започело увођењем вишестраначја, односно формирањем странака које нису биле класичне идеолошко-програмске странке већ један облик етно-националних еманципаторских покрета. На изборима 1990. апсолутну побједу је однијела коалиција националних покрета (странака) СДА-СДС-ХДЗ. Након што је изненађујуће „почистила“ остатке реформисаног Савеза комуниста БиХ, коалиција националних странака је започела процес демократске транзиције али се у том тренутку нашла пред много тежим изазовом а он се тицао будућег статуса БиХ у оквиру Југославије. Након што су Словенија и Хрватска кренуле властитим путевима самоопредјељења и отцјепиле се од Југославије, владајућа коалиција у БиХ је упала у ћорсокак постизања консензуса о будућем статусу државе. Питање њеног статуса је било нераскидиво везано са питањем самоопредјељења три етно-национална сегмента чије су историјске подјеле детерминисале супротстављене лојалности према разним државним властима на територији Босне па тако и према њеном статусу у крњој Југославији.³ Бошњачка и у мањој мјери хрватска политичка елита су биле за независност и одвајање БиХ из Југославије док су српски представници били за останак БиХ у Југославији, или уколико се то не би могло постићи, за издвајање српског сегмента из БиХ и његовог спајања са Југославијом.

Питање унутрашњег уређења државе и њеног будућег статуса је био дио процеса изградње државе који је компаративно другачији од западноевропских друштава. Компаративно-историјски посматрано, сличности између Западне Европе и Босне се могу идентификовати кроз сличне временске периоде у којима су обликовани национални идентитети, а то је било током 19. вијека. Међутим, док су се у Западној Европи државе почеле формирати још од 15. вијека, послје чега је њиховим владајућим елитама требало неколико вијекова како би заокружиле процесе изградње националних држава које су накнадно демократизоване, у БиХ су супротстављени етно-национални идентитети претходили формирању државе што је за послједицу имало тегобно суочавање етно-националних елита са изградњом (националне) државе и њеном истовременом демократизацијом на прагу 21. вијека. Хаун Линц и Алфред Степан подвлаче како је конфликт између изградње националне државе и њене демократизације знатно смањен ако се „готово сви становници државе идентификују са једном субјективном идејом нације, а та нација се готово потпуно поклапа са државом“ (Линц и Степан 1998: 42). У БиХ, свака од три етно-националне политичке елите се идентификовала са властитом идејом нације и њеном политичком стремљењу које се није консензуално рефлектовало на лојалност према држави и њеном будућем статусу. Доношењем конститутивних аката у парламенту БиХ у периоду 1990-1992, и њиховом мајоризацијом

³ Мирјана Касаповић истиче како се са промјенама државних власти у Босни мијењао и положај вјерских заједница и њихових црквених организација које су заузимале различита стајалишта према новим државним властима. Ти односи би се уз доста опреза могли сажети у сљедеће образце поларизације: Срби и Хрвати против Османског Царства, Муслимани и Срби против Аустро-Угарске, Хрвати и Муслимани против Краљевине Југославије, и у мањој мјери против социјалистичке Југославије (Касаповић 2005: 81-83).

Срба, подјеле су још више продубљиване, да би на крају референдум о независности БиХ (уз српски бојкот) био увод у грађански рат који је из данашње перспективе чврсто зацементирао етничке подјеле у БиХ.

Завршетком рата и доношењем Дејтонског политичког оквира за БиХ 1995. пређено је критично раскршће које је посљедично детерминисало будуће политичке процесе у БиХ, дугорочно фузионисало етничке сегменте са својим политичким „заштитницима“, и трасирало пут етно-националном политичком супротстављању у постдејтонском периоду. Патронажом међународне заједнице обезбијеђен је осигурач од даљње дезинтеграције државе, али упркос томе, иако је БиХ формално постала независна држава, Дејтонски споразум је само успоставио оквир политичког представљања чиме је на етно-националне политичке елите делегиран посао финализације државне изградње, односно националне државе, и демократске консолидације. Све до данас ти процеси нису завршени и велико је питање какви ће исходи бити у будућности. Ипак, без обзира на незахвалност научног предвиђања у друштвеним наукама, недовршени политички процеси нам омогућавају дефинисање интерпретативног оквира у одабиру критеријума за страначку класификацију у БиХ која ће узети у обзир однос релевантних странака према политичко-институционалном оквиру у којем дјелују, као и недовршене процесе који трају од 1995. године.

Етничке *IS* мултиетничке странке

Данашње политичке странке у БиХ су производ критичног раскршћа које је генерички другачије од критичних раскршћа из којих су произашле западноевропске странке. Обзиром да западноевропска критична раскршћа имају проблем профилисања на простору данашње БиХ онда и класификацију њених странака према обрасцу страначких фамилија са Запада можемо довести у питање. Када ју не бисмо довели у питање, као што значајан број аутора тако и ради, онда бисмо пред собом имали тежак задатак гдје бисмо требали доказати како је контекст настанка данашњих странака осликавао стабилност и дуготрајност политичких и идеолошких расцјепка као у Западној Европи. У том смислу, емпиријски налази доводе у питање такав покушај класификације, јер како тврде аутори који су писали о посткомунистичким друштвима, за друштвено-политичко наслијеђе посткомунистичких друштава је било карактеристично одсуство класних борби као на Западу. Државни социјализам је сузбијао појаву цивилних и политичких актера који би представљали супротстављене друштвено-економске интересе, а егалитарне економске политике су спријечавале формацију друштвених класа, тако да је коначни исход био „поравнавање друштвеног и идеолошког крајолика“ из којег се нису могли појавити јасни обриси социјалних расцјепка као на Западу (Evans & Whitefield 1993: 521-548; Elster et al. 1998: 247-271; Whitefield 2002: 181-200).

БиХ као посткомунистичка држава није имала историју стабилних социјално-економских расцјепка већ управо етно-националних који су сузбијани за вријеме Прве и Друге Југославије, и који су поново оживљени дисолуцијом

Југославије. Странке у БиХ су прихватиле идеолошке оријентације својих западноевропских пандана, многе у својим именима немају етно-националне префиксе већ се реферишу на етаблиране страначке фамилије из западноевропских друштава попут социјалистичке, социјалдемократске, демократске или народне. Међутим, то их објективно не може изједначити са њима будући да западноевропски социо-економски расцјепи немају рефлексију у етнички сегментираним страначком систему БиХ па је и идентификација политичких странака заснована на опонашању а не на реалном представљању одређене друштвене групе као у случају западноевропских странака. Када се свему томе додају још и процеси слабљења социо-економских и идеолошких расцјепа у Западној Европи током 1970-их, као и ширења страначких мрежа изван традиционално утемељених друштвених база, тада додатно наилазимо на проблем аналогije са западноевропским странкама.

На основу програмско-идеолошких опредјељења странака у БиХ не постоје значајне разлике јер готово све странке у БиХ истовремено заговарају слободно предузетништво и државни интервенционизам/редистрибуцију што је идеолошки тешко спојиво али је у емпиријском смислу објашњиво процесима попут рата и економске транзиције који су довели до масовне пауперизације становништва навикнутог на државна социјална давања. Заправо, програми странака представљају коктеле политичких, економских, социјалних, идентитетских и других позиција које смјештање странака у равни лијево-десно чине готово немогућим. Уосталом, модел повезаности грађана и странака у БиХ није заснован на програмско-идеолошкој оријентацији већ искључиво на клијентелистичким односима који су према Херберту Кичелу (Kitschelt 1995, 2007) карактеристични за посткомунистичка друштва. Клијентелизам је свепрожимајућа карактеристика политичке сцене у БиХ и клијентелистички односи на релацији странака и њихових гласачких база су заједнички за све релевантне странке, тако да се на бази свепрожимајућег клијентелизма не могу јасно идентификовати класификацијски критеријуми нити установити разлике између странака. Када узмемо у обзир све досадашње емпиријске налазе можемо одбацити програмско-идеолошку класификацију странака на релацији лијево-десно.

На основу контекста настанка државе БиХ и историјског обликовања социјалних расцјепа, као класификацијски критеријум ћемо узети етничку припадност странака, па ће се странке дијелити на бошњачке, српске, и хрватске. При оваквој класификацији наилазимо на проблем позиционирања мултиетничких и /или грађанских странака које су у литератури типолошки супротстављене етно-националним, или како их још називају, националистичким странкама. Да би дихотомија етничке/мултиетничке странке била прихватљива потребно је концептуално рашчланити значење ова два типа странака како бисмо утврдили њихову примјенљивост у БиХ.

У научној литератури постоји спорење око разлике између етничких и мултиетничких странака, односно начина њихове операционализације. Аутори попут Доналда Хоровица (Donald L. Horowitz) сматрају да је кључна разлика у дистрибуцији страначке подршке. Странка је етничка уколико има доминантно

подршку партикуларне етничке групе без обзира на састав руководства или чланства те странке, или без обзира на представу о себи и на поруке које странка шаље гласачком тијелу (Horowitz 1985: 291). Други аутори попут Канчан Чандре (Kanchan Chandra) сматрају да су кључне поруке које странке шаљу гласачком тијелу, те су стога етничке странке оне које заступају интересе партикуларне етничке групе, док „мултиетничке“ странке заступају интересе свих значајних етничких група без искључивања било које од њих (Chandra 2011: 151-169). У случају странака у БиХ сматрамо да је дистрибуција страначке подршке много важнија од фактора као што су поруке које странке шаљу јавности, идеолошки континууми на којима странке себе позиционирају у програмским документима, или етничке структуре њиховог руководства/представника/чланства. Предратне и послеријатне странке су произашле из етничких подјела и имају доминантно моноетничке гласачке базе⁴ због чега ћемо на темељу дистрибуције етничке подршке све релевантне странке класификовати као етничке странке. Етничким (бошњачким) странкама сматрамо чак и оне за које аутори тврде да су грађанске или мултиетничке попут СДП-а, ДФ-а, Наше странке, или СзБиХ, без обзира што неке од ових странака имају процентуално мало већи удио српских и хрватских гласова него што то добијају српске странке од Бошњака и Хрвата, или хрватске странке од Бошњака и Срба.

Овакав аргумент базирамо на објашњењу да процентуални удио гласова других етничких група не може јасно разграничити етничке од мултиетничких странака због тога што не постоји јасан критеријум разграничења када су у питању проценти који су склони арбитарним интерпретацијама. Сврставању странке у мултиетничку категорију на основу процентуалног удјела гласача других етничких група недостаје (не постоји) теоријска кохерентност како бисмо знали колики је проценат довољан да бисмо странку сврстали у мултиетничку категорију. Статистички подаци о етничком саставу странака и њихових гласачких база не могу бити поуздан фактор разграничења. У потрази за тим фактором позивамо се још једном на Хоровица који сматра да је за разграничење кључна релација према другим странкама. Према Хоровицу, ако „мултиетничка“ странка рефлектује етничку поларизацију према другим странкама онда она није мултиетничка него етничка, док је мултиетничка она која пре-мошћава (spans) подјеле између главних етничких група (Horowitz 1985: 299).

Реферишићи се на Хоровица сматрамо да је уз доминантно моноетничку гласачку базу питање рефлектовања етничке или етно-националне поларизације кључни фактор разграничења. Мултиетничке/грађанске странке афирмишу босанскохерцеговачки идентитет, односно *грађанско* схватање нације чија се припадност темељи на грађанском статусу (законска, политичка, друштвено-економска права) без обзира на културно-етничке диференцијације унутар

---

⁴ Дамир Капицић истиче да је статистичком анализом утврђено како постоји велика подударност етничке структуре општина и изборних резултата етничких странака. Капицић, Дамир (2015). Страначки сустав. У: Нермина Мујагић, Суад Арнаутовић (приредили): *Политички плурализам и унутарстраначка демократија: Национална студија за Босну и Херцеговину*. Подгорица: Центар за мониторинг и истраживање, 33-51

друштва. Са друге стране, српске и хрватске странке афирмишу *етничко* схватање нације гдје је припадност нацији детерминисана постојањем урођених културно-етничких карактеристика.⁵ Између ова два схватања нације постоји супстанцијални јаз јер је грађански модел нације интегративни и асимилујући, док је етнички модел партикуларан, мада, како истиче Антони Д. Смит: „када се боље погледа, види се да су чак и најграђанскији и најполитичкији национализми такође етнички и језички“ (Smith 2003: 1129).⁶ Из тога произилази и да је класификација на мултиетничке/грађанске и етно-националне проблематична јер странке из обје категорије афирмишу нацију и национални идентитет али само на другачијим концептуалним основама. У сваком случају, бошњачке мултиетничке/грађанске странке рефлектују етно-националну поларизацију према српским и хрватским странкама због тога што је грађански (босанско-херцеговачки) модел нације у директној корелацији са бошњачким идентитетом, због чега те странке сврставамо у категорију етничких странака.

Закључна разматрања – приједлог класификације

Из контекста критичног раскршћа настанка државе БиХ и њене послје-ратне изградње која и данас траје, произилазе структурални притисци на дјеловање политичких странака. Због тога, странке се суштински разликују у своме односу према консочијацијском институционалном оквиру у којем дјелују. Етнички сегменти и њихови политички лидери имају различите погледе на дејтонски институционални оквир.⁷ Према Мирјани Касаповић главни уз-

⁵ Разликовање између грађанског и етничког схватања нације је преузето из: Смит, Антони Д (2010). *Национални идентитет* (превео Слободан Ђорђевић). Београд: Библиотека XX век.

⁶ Смит је наведену констатацију извео из примјера француског национализма током Револуције и његовог гушења регионалних језика у корист паришког француског.

⁷ **Бошњачке** политичке странке су незадовољне постојећим политичким системом, сматрајући га етнократским, због чега држава не може политички и друштвено напредовати. Бошњачки политички интереси нагињу према унитаризацији и централизацији државе. Територијална асиметрија, етнички елементи, и слаб политички центар босанскохерцеговачке федерације само су неки од негативно перципираних елемената дејтонског институционалног оквира код Бошњака који у таквом систему виде опасност од сецесије РС и територијалне дезинтеграције БиХ. Ако се иоле може говорити о федерализму, он би требао бити неетнички или територијални са јаким политичким центром и славим федералним јединицама. **Хрватске** политичке странке су такође незадовољне постојећим политичким системом, али на другачији начин од бошњачких политичких представника. Хрвати су као бројчано најмањи етнички сегмент незадовољни својим политичким положајем унутар Федерације БиХ и на нивоу државе БиХ сматрајући се неравноправно представљенима и дискриминисанима од стране Бошњака. Стога, Хрвати више осцилирају према јачању етничког федерализма који би ишао у правцу стварања трећег хрватског ентитета. Само би се на тај начин остварила пуна равноправност између националних група, будући да су Срби доминантни у РС а Бошњаци у ФБиХ. **Српске** политичке странке се противе државној централизацији и било каквој уставној ревизији која би нарушила позицију РС. Српске странке су у суштини највећи заговорници Дејтонског споразума, иако он не дозвољава реализовање крајњих српских тежњи о издвајању РС из БиХ. Устав Србима обезбјеђује широку политичку аутономију унутар РС-а у којој чине доминантну већину. Уставне промјене су једино могуће ако враћају „изворне“ дејтонске надлежности ентитета које су пренесене на централни ниво и уколико не задиру у унитарни карактер РС. Такође, српске странке прихватају дјелимичну уставну промјену која би искључиво рјешавала проблем између Бошњака и Хрвата у ФБиХ.

роци нефункционалности консоцијацијске демократије у БиХ су: „непостојање минималног консензуса припадника свих трију конститутивних националних скупина о државној заједници, (...) непостојање консензуса елита свих конститутивних народа о политичком суставу или непостојање изричитог увјерења елита свих етничких сегмената како је постојећи уставни политички сустав потребно и пожељно одржати“ (Касаповић 2005: 162, 166). Због важног односа странака према институционалном оквиру у којем дјелују, предлажемо класификацију на *умјерене* и *тврдолинијашке* етничке странке. Класификацију предлажемо на основу већ постојећих термина у научној литератури.⁸ Појмове као што су умјерена и тврдолинијашка странка преузели смо из примјера дубоко подијељеног друштва које у погледу структуре социјалних расацјепа има највише сличности са БиХ а то је Сјеверна Ирска. Сматрамо да умјерене странке у БиХ дјелују у складу са успостављеним консоцијацијским оквиром, склоне су кооперативном и компромисном дјеловању са другим етничким странкама и међународним актерима, и иако имају моноетничку гласачку базу потенцијално су привлачне другим етничким групама. Са друге стране, тврдолинијашке странке центрифугално дјелују према институционалном оквиру, непопустљиве су и искључиве према другим странкама (било да су у питању умјерене странке из властитог сегмента или странке других сегмената) и међународним актерима, заступају круте и ексклузивистичке етно-националне политике, и одбојне су за гласаче из других етничких група.

Класификацију на умјерене и тврдолинијашке странке не доводимо у исту релацију нити ју сматрамо истом као и класификацију на лијеве и десне странке. У БиХ етничке странке функционишу у сегментираним изборним тржиштима. Такмичарско понашање странака је ограничено на властити етнички сегмент тако да подршка странкама стаје на етничким границама. За разлику од странака у плуралним западноевропским друштвима гдје се примјењује класификација лијево-десно и гдје су изборне стратегије усмјерене према свим гласачима, у подијељеним друштвима странке своје апеле усмјеравају према властитом етничком сегменту. Умјесто „*catch-all*“, етничке странке користе „*catch-us*“ стратегије због чега избори у подијељеним друштвима имају функцију „етничког цензуса“ или „етничког пребројавања“ (Mitchell, Evans, O’Leary 2009: 400). У подијељеним друштвима изостају преносивост гласа и такмичење према средишњем или „плутајућем гласачу“ (*floating voter*) јер су страначке лојалности идентитетског карактера (етничке, религијске, расне, културне, итд). Гласачи се опредјељују доминантно за властиту етничку странку или странке, при чему плутајући гласачи чине занемарљиву мањину која би превазишла етничке расцјепе. Странке чије су изборне стратегије мултиетничке тј. усмјерене према свим етничким групама бивају кажњене изборним поразима или ограничавањем на моноетничко гласачко тијело. Како наводи Хоровиц: „лијева странка у етничком страначком систему има избор или да

---

⁸ Термини су преузети из: McGarry, John and Brendan O’Leary (2004). *The Northern Ireland Conflict: Consociational Engagements*. Oxford: Oxford University Press, 1-64. Тврдолинијашке странке се синонимно називају још и *радикалне* (radical parties), *екстремне* (extreme parties), или *националистичке* (nationalist) иако између њих постоје благе концептуалне разлике.

постане етничка странка или да у потпуности нестане“ (Horowitz 1985: 338). Слично се односи и на странке деснице које настоје бити етнички инклузивне. Пол Мичел (Paul Mitchell) наводи примјер сјеверноирских Конзервативаца чије их преференције према интеграцији са Великом Британијом чине потпуно непривлачним за Католике и иритантним за британске Конзервативце (Mitchell 1995: 776).

Када истовремено примијенимо два критеријума класификације (дистрибуција етничке подршке и однос према институционалном политичком оквиру) као резултат добијамо типологију странака која је кориснија од просте класификације јер су нам најмање два критеријума кључна за разумијевање феномена који се истражује.⁹ Комбинујући наше критеријуме добијамо шест типова странака: бошњачке тврдолинијашке (СДА), бошњачке умјерене (СПД, ДФ), српске тврдолинијашке (СНСД), српске умјерене (СДС, ПДП), хрватске тврдолинијашке (ХДЗ, ХДЗ 1990) и хрватске умјерене (раније НХИ). Оваква типологија није условљена конкретним временским периодом и служи као општи оквир објашњења страначког дјеловања у постдејтонском периоду у којем су многе странке изгубиле своју релевантност или нестале са политичке сцене попут тврдолинијашке бошњачке СЗБиХ, тврдолинијашке српске СРС или умјерењачког СНС-а, или умјерене хрватске НХИ. Такође, већина релевантних странака је у постдејтонском периоду пролазила кроз различите трансформационе фазе мијењајући своје политичке ставове, циљеве, коалиционе партнере, односно мијењајући своје стратегије дјеловања усмјерене према политичким институцијама и међународним актерима у БиХ. СДС је прошао трансформацију од тврдолинијашке странке, када је била искључива у погледу имплементације Дејтонског споразума, до умјерене странке када је прихватила компромисније позиције према другим етничким странкама. СДА је кроз трансформације у врху странке једно вријеме била на умјереној позицији која се читавала кроз спремност на компромисно дјеловање и одбацивање унитаризације БиХ, да би ипак у најдужем периоду остала на тврдолинијашким позицијама које су имплицирале смањење политичке аутономије Републике Српске. СНСД је са друге стране прошао трансформацију од умјерене странке спремне на сарадњу са међународним актерима у процесу имплементације Дејтонског споразума до странке која се помјерила на тврдолинијашку позицију дјелујући у правцу поткопавања централног нивоа власти и дугорочне сецесије из БиХ. Остале релевантне странке су континуирано остајале на својим тврдолинијашким позицијама. ХДЗ је дјеловао против свега што не консолидује његов монопол унутар хрватског сегмента, а СЗБиХ је дјеловала против свега што не води укидању ентитетског гласања и аутономије РС-а. На умјереним позицијама су остали бошњачки СДП и српски ПДП. Ове двије странке су дјеловале на имплементацији Дејтонског споразума и постизању компромиса у вези уставних реформи.

⁹ У вези значаја типологија у компаративној политици видјети: Peters, Guy B. (1998). *Comparative Politics: Theory and Methods*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

У литератури се промјена страначких курсева интерпретирала у програмско-идеолошким оквирима па се промјена код СДС-а и СДА-а анализира-ла као помјерање од националистичких према странкама десног центра или националним странкама. Слично тако се анализирао и заокрет код СНСД-а који се од социјалдемократске трансформисао у националистичку странку. О мањкавости класификације на основу програмско-идеолошких оријентација смо већ писали у трећем одјељку, док овдје желимо истакнути да анализа трансформационих процеса на основу програмско-идеолошких оријентација не идентификује суштину страначког дјеловања јер странке нису мијењале своје програмске оријентације, које су током времена остајале исте, већ су мијењале свој однос према Дејтонском споразуму и консозијацијском институционалном оквиру у којем дјелују. Умјерене странке су дјеловале компромисно (акомодацијски) када је требало имплементирати Дејтонске одредбе које су захтијевале јачање централног нивоа власти, или када је требало дјеловати у оквиру подјеле надлежности успостављене консозијацијским институционалним оквиром. Са друге стране, тврдолинијашке странке су дјеловале центрифугално у свим овим процесима што значи да нису дјеловале у складу са задатим институционалним оквиром и подјели надлежности које из њега произилазе.

Страначко дјеловање произилази из конкретног друштвено-политичког контекста који у случају БиХ подразумеива етнички подијељено друштво и консозијацијски институционални аранжман. Ова два најважнија структурална елемента чине теоријски оквир унутар којег смо проблематизовали примјену класификације лијево-десно и понудили прецизније критеријуме за класификацију странака. За такав теоријски оквир је од примарног значаја објашњење стабилности или нестабилности политичких институција и фактора који томе доприносе. Странке су свакако један од тих битних фактора које у конкретном теоријском оквиру имају функцију одржавања политичке стабилности, па према томе њихово дјеловање може бити умјерено (акомодацијско) или тврдолинијашко (центрифугално).

Литература:

1. Араповић, Адис (2012). *Izborni sistem Bosne i Hercegovine: kritička analiza i kompilacija izbornog zakonodavstva*. Tuzla: Centri civilnih inicijativa.
2. Pejanović, Mirko (2016). *Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini u postdejtonskom periodu*. U: Mirko Pejanović, Zijad Šehić (priredili): *Dejtonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 193-211.
3. Jukić, Zvonimir (2009). *Političke stranke*. U: Saša Gavrić, Damir Banović, Christina Krause (priredili): *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: Izabrani aspekti*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Konrad Adenauer, 264-291.
4. Kapidžić, Damir (2015). *Stranački sustav*. U: Nermina Mujagić, Suad Arnautović (priredili): *Politički pluralizam i unutarstranačka demokratija: Nacionalna studija za Bosnu i Hercegovinu*. Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje, 33-51.

5. Kapidžić, Damir (2017). Segmentirani stranački sustav Bosne i Hercegovine. *Političke perspektive*, 7: 1-2, 7-25.
6. Kasapović, Mirjana (2005). *Bosna i Hercegovina: Podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.
7. Linc, Huan; Alfred Stepan (1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija: Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa* (preveo Đurica Krstić). Beograd: Filip Višnjić.
8. Simović, Vlade (2011). Političke partije u Bosni i Hercegovini. U: Damir Banović, Saša Gavrić (priredili): *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini: Analiza postdejtonskog političkog sistema*. Sarajevo: University press/Magistrat, 330-358.
9. Smit, Antoni D (2010). *Nacionalni identitet* (preveo Slobodan Đorđević). Beograd: Biblioteka XX vek.
10. Šijaković, Ivan (2007). Izbori i demokratija. U: Srđan Puhalo (priredio): *Socio-psihološki profil glasača i apstineta u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Art print, 53-74.
11. Bieber, Florian (2006). *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
12. Chandra, Kanchan (2011). What is an ethnic party?. *Party Politics*, 17:2, 151-169.
13. Collier, David; Jody LaPorte and Jason Seawright (2012). Putting Typologies to Work: Concept Formation, Measurement, and Analytic Rigor. *Political Research Quarterly*, 61:1, 217-232.
14. Elster, Jon; Claus Offe and Ulrich K. Preuss (1998). *Institutional Design in Post-communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Evans, Geoffrey and Stephen Whitefield (1993). Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe. *British Journal of Political Science*, 23:4, 521-548.
16. Gerring, John (2007). *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge: Cambridge University Press.
17. Horowitz, Donald L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
18. Kitschelt, Herbert (1995). Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions. *Party Politics*, 1:4, 447-472.
19. Kitschelt, Herbert and Steven I. Wilkinson (2007). *Patrons, Clients, and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*, Cambridge: Cambridge University Press.
20. Lijphart, Arend (1971). Comparative Politics and the Comparative Method, *The American Political Science Review*, 65:3, 691-693.
21. Linz, Juan J. (1993). State Building and Nation Building, *European Review*, 1:4, 355-369.
22. Lipset, Seymour Martin and Stein Rokkan (1967). Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In: Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan (eds.): *Party Systems, and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1-64.
23. McGarry, John and Brendan O'Leary (2004). *The Northern Ireland Conflict: Consociational Engagements*. Oxford: Oxford University Press, 1-64.
24. Mitchell, Paul (1995). Party competition in an ethnic dual party system, *Ethnic and Racial Studies*, 18:4, 773-796.
25. Mitchell, Paul; Geoffrey Evans and Brendan O'Leary (2009). Extremist Outbidding in Ethnic Party Systems is Not Inevitable: *Tribune Parties in Northern Ireland*, 57:2, 397-421.
26. Parsons, Craig (2007). *How to Map Arguments in Political Science*. Oxford: Oxford University Press.

27. Peters, Guy B. (1998). *Comparative Politics: Theory and Methods*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
28. Sartori, Giovanni (2005). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.
29. Sartori, Giovanni (2009). The Tower of Babel. In: David Collier and John Gerring (eds.): *Concepts and Methods in Social Science: The Tradition of Giovanni Sartori*. New York: Routledge, 61-96.
30. Smith, Anthony D. (2003). *Nacionalizam i modernizam* (prevela Mirjana Paić Jurinić). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
31. Whitefield, Stephen (2002). Political Cleavages and Post-Communist Politics. *Annual Review of Political Science*, 5: 181-200.
32. Šedo, Jakub (2010). The party system of Bosnia and Herzegovina. In: Vera Stojarova and Peter Emerson (eds.): *Party Politics in the Western Balkans*. New York: Routledge, 85-99.

CRITERIA OF CLASSIFICATION OF POLITICAL PARTIES IN POST-DAYTON BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: The paper addresses the classification of the political parties in the post-Dayton Bosnia and Herzegovina according to the program-ideological criteria of the left and the right, as well as the division into ethnic and multiethnic parties. The paper pinpoints the applicable criteria based on which the relevant parties in B-H can be classified. The author starts with the hypothesis that B-H parties cannot be classified by program-ideological criterion typical for West European parties, because post-Dayton BiH parties stem from distinctive social cleavages of a particular historical epoch. The author has implemented a theoretical-epistemological paradigm of historical institutionalism and the comparative method in order to identify social cleavages and critical junctures, which affected the establishment of parties and which provide favorable criteria for classification. In Western Europe, the social cleavages were created within critical junctures (national and industrial revolution), preceded by the state institutional framework. Only in the late 20th century, the process of subsequently democratized national states ended. However, in B-H, the opposed ethnic-national identities preceded the formation of the state, which consequently instigated arduous confrontation of the ethnic-national elites within critical junctures marked by the formation of the (national) state and its parallel democratization on the verge of the 21st century. In this regard, the author denies the possibility of the implementation of the ideological continuum left-right on parties in B-H. Concerning the parties' classification into ethnic and multiethnic, the author denies the option of classifying parties into the multiethnic category. Regardless the multiethnic structure of the party leadership, its representatives and members, the author argues that "multiethnic" parties have dominantly monoethnic constituency and that they reflect ethnic polarisation towards other parties, therefore they cannot be classified as multiethnic, but ethnic parties. Ultimately, on the basis of two classification criteria (distribution of ethnic division and relations to institutional political framework), the author classifies parties into moderate and hardline ones. Such a typology identifies the parties' character and their actions which are conditioned by the ethnically divided social structure and consociational institutional arrangement in a more informative and precise manner.

Key words: Bosnia and Herzegovina, left-right axis, ethnic and multiethnic parties, classification, critical junctures